

КОГНІТИВНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ПЕРЦЕПТИВНИХ ПРИКМЕТНИКІВ *HARD* ТА *SOFT* (на основі лексикографічних джерел)

У статті досліджується вербальна репрезентація концептуального простору прикметників hard та soft на основі їхньої семантичної репрезентації у тлумачних словниках.

Ключові слова: семантичний простір, концептуальний простір, семантична асиметричність, когнітивна ознака.

В статье исследуется вербальная репрезентация концептуального пространства прилагательных hard и soft на основе их семантической репрезентации в толковых словарях.

Ключевые слова: семантическое пространство, концептуальное пространство, семантическая асимметричность, когнитивный признак.

The paper focuses on the verbal representation of the conceptual field of the adjectives hard and soft on the basis of their semantic representation in explanatory dictionaries.

Key words: semantic field, conceptual field, semantic asymmetry, cognitive characteristic.

Перцептивна (сенсорна) лексика різноманітних мов віддавна привертає увагу багатьох лінгвістів (А. Вежбіцька, А. Мерзлякова, К. Рахіліна, М. Шіндо, С. Ульман). Серед досліджуваних частин мови прикметники чуттєвого сприйняття закономірно займають одну з передових позицій. Адже прикметники значною мірою відображають спосіб мовця будувати комунікативну ситуацію, оскільки вони чіткіше описують ситуацію, а їхні градуальні властивості характеризують оцінку та відношення мовця до ситуації. На часі предметом досліджень стали прикметники на позначення таких життєво необхідних якостей, як запах, колір, слух, смак та інші. Однак вербалізація сфери тактильних відчуттів, зокрема, прикметників на позначення твердості на цей час не одержала вичерпного опису і тому виступає особливо актуальною в контексті нових завдань сучасної лінгвістики. Так, прикметники на позначення твердості в англійській мові досі поставали об'єктом вивчення у складі лексико-семантичних угруповань у староанглійському періоді [1], їхня семантична структура розглядалася у складі домену «Дотик» [7], а також частково на їхньому матеріалі здійснювалося порівняльне лінгвістичне дослідження закономірностей семантичної деривації прикметників [2]. Запропоноване ж дослідження присвячене вивченню співвідношення семантичного та концептуального вимірів антонімічних прикметників *hard* та *soft*, що є носіями індивідуального концепту ТВЕРДІСТЬ у сучасній англійській мові. Зазначимо, що вивчення способів

структуризації квантів знання та уявлення носіїв сучасної англійської мови про досліджувані ад'єктивні одиниці, які у своїй цілісності визначають глибинний концептуальний простір, досі не репрезентоване як системне явище з лінгвокогнітивних позицій на сторінках вітчизняної лінгвістичної літератури.

Таким чином метою статті є дослідження семантичної репрезентації прикметників *hard* і *soft* на основі 10 англомовних лексикографічних джерел найновіших видань [AHDE, CED, MD, MWCD, WNWCD, OALD, LDOCE, UD, PD, CALD] та аналіз концептуального простору досліджуваних лексем. Загалом, зіставляючи семантичний простір (СП) з концептуальним (КП), ми, в дійсності, порівнюємо мовну картину світу з концептуальною. Співвідношення між концептуальною і мовною картинами світу найчастіше визначають як таке, за якого концептуальна картина світу є ширшою, ніж мовна, і цілком покриває зміст останньої [5, с. 145-147].

Оскільки основний напрям семантико-когнітивних досліджень (О. Л. Бессонова, К. В. Рахіліна, М. В. Скаб, Й. А. Стернін) [3; 8; 9; 11] полягає у вивченні співвідношення семантики мови з концептосферою людини, тобто семантичних процесів із когнітивними, ми вдаємося до аналізу словникових дефініцій, рухаючись від семантики мовних одиниць до змісту концепту. Як слушно зауважує О. С. Кубрякова, «інформація, виділена людиною як особливо релевантна для її існування, зафіксована у словникових дефініціях» [6, с. 65]. Мова, згідно з постулатами семантико-когнітивного підходу, розглядається як один із засобів доступу до

свідомості людини, її концептосфери, до змісту та структури концептів як одиниць мислення. Такий шлях є найбільш об'єктивним та формалізованим

Розглянемо прийоми когнітивної інтерпретації на прикладі результатів лінгвокогнітивного дослідження семантики прикметників *hard* і *soft*. Першим етапом когнітивної інтерпретації результатів лексикографічного представлення семантики аналізованих прикметників є виділення серед отриманих значень семантичних блоків, (термін належить К. В. Рахіліній), розуміючи під ними групи з двох чи більше значень, які мають подібні риси і відрізняються цими властивостями від інших значень того ж слова. Другим етапом когнітивної інтерпретації семантичного простору аналізованих прикметників є узагальнення окремих значень і формулювання конкретних когнітивних ознак у межах відповідних класифікаторів. Подібні за семантикою лексичні одиниці інтерпретуються як мовні репрезентації окремої когнітивної ознаки концепту, а їхня частотність додається.

На основі когнітивної інтерпретації лексикографічного представлення СП прикметників *hard* і *soft* серед отриманих значень було виділено 14 семантичних блоків (СБ) прикметника *hard* і 12 СБ – *soft*, які відображають когнітивні ознаки відповідних прикметників. Як показало проведене нами дослідження, семантичний простір прикметника *hard* репрезентують такі 14 СБ: «Складність» (19,5%), «Сильна дія» (14,9%), «Суворість» (10,4%), «Різкість, неприємність» (10%), «Твердість об'єкта» (10%), «Непоступливість» (6,6%), «Реалістичність» (6,2%), «Чіткість» (5,8%), «Достовірність» (4,6%), «Наполегливість» (3,3%), «Виносливість» (2,9%), «Стабільність» (2,9%), «Основна інформація» (1,7%), «Хоробрість» (1,2%). Відсоткову репрезентацію структури СП прикметника *hard*, отриману в результаті дослідження різних СБ, можна зобразити графічно у вигляді такої діаграми (див. рис. 1):

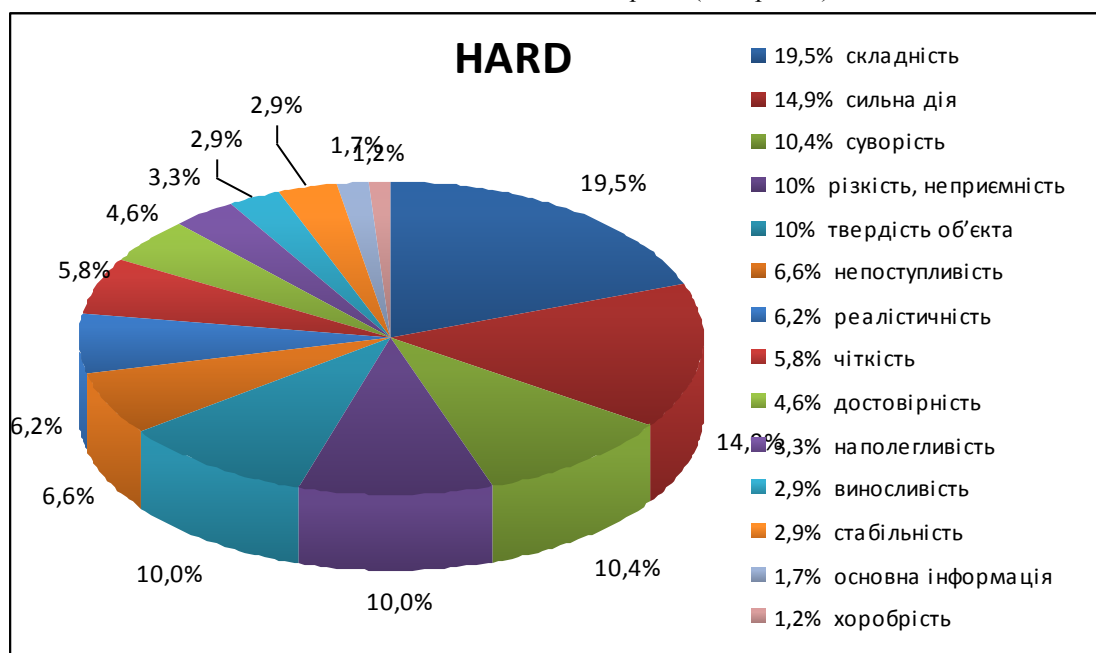

Рис. 1. Відсоткова репрезентація структури семантичного простору прикметника *hard*

Визначена нами структура СП прикметника *hard*, що характеризується когнітивними ознаками, об'єктивованими сукупністю вказаних вище СБ, свідчить про різні способи його експлікації носіями англійської мови. Так, СБ «Твердість об'єкта» відображає уявлення мовців про твердість різних предметів, які сприймаються ними на дотик при безпосередньому контакті з довколишнім світом. Твердість предметів виявляється під час активного (за участю рук, фаланги пальців) або пасивного (за участю шкіри) сприйняття світу людиною. За індексом частотності домінує концептуальна ознака (КО): *resistant to pressure; not readily penetrated; firm* (9): *hard cement*. Цікаво, що семантичний блок «Твердість об'єкта» у всіх 10 словниках займає найпершу позицію. Однак відсоткова частка даного семантичного блоку не є найвищою, а поступається чотирьом іншим СБ. Семантичний блок «Різкість, неприємність» також відтворює уявлення мовців про твердість явищ, котрі, на відміну від попередніх,

сприймаються людиною за допомогою інших сфер відчуттів: зору, слуху, нюху та смаку. Найчастотнішою КО у цьому СБ є «*intense in force or degree; violent*» (9): *hard wind*. Таким чином, СБ «Твердість об'єкта» та «Різкість, неприємність» фіксують існування **чуттєво-образної репрезентації**. «Сильна дія» (містить найчастотнішу КО – *having high alcoholic content; intoxicating* (10): *hard drink*), «Чіткість» (домінує КО: *marked by sharp outline and definition* (5): *hard silhouette*), «Достовірність» (представлена найбільш уживаною КО: *that can be verified; undeniable; factual* (9): *hard evidence*), «Основна інформація» (що представлена єдиною КО: *consisting of the basic facts about major events, as opposed to presenting feature stories, opinion* (4): *hard news*) формують **раціонально-логічний модус**, оскільки являють собою результати абстрагування, а не сприймаються безпосередньо за допомогою органів чуттів. Решта СБ об'єднані спільною концептуальною ознакою «оцінка» і тому фіксують

аксіологічну репрезентацію. Цікаво простежити те, що твердість сприймається представниками англійської лінгвокультури не лише негативно, але й містить позитивну оцінку, наприклад: СБ «Наполегливість» (представлений єдиною КО: *performing with great energy, persistence, intensity (8): hard worker*), «Хоробрість» (містить одну КО: *brave, strong and ready to fight (3): to be hard enough*), «Витривалість» (лідирує за частотністю КО: *being heavily fortified (3): hard missile*), «Реалістичність» (з найбільш уживаною КО: *free from illusion or bias; practical; realistic (7): hard view of life*), «Стабільність» (найбільший індекс частотності належить КО: *in strong demand; stable (4): hard currency*) Негативним вектором оцінки характеризуються наступні СБ: «Складність» (представлений двома найчастотнішими КО: *difficult to accomplish or resolve (10): hard problem ma demanding the exertion of energy (10): hard labor*), «Суворість» (з найбільш уживаною КО: *harsh or severe in effect, nature (9): hard words*), «Непоступливість» (лідирує за частотністю КО: *resistant in persuasion; adamant; tough (8): hard man*).

Таким чином, КП прикметника **hard** являє собою множину концептів як квантів інформації та знань

носіїв англійської мови про твердість. Доречними з цього приводу є судження Ю. С. Степанова про те, що «чуттєвий образ складає ядро будь-якого концепту, який, керуючись потребами раціонального пізнання, проходить через ряд складних мисленнєвих процесів, прямуючи до вищого рівня абстракції. На цьому шляху він обростає великою кількістю ознак, які різнобічно відображають властивості предметів і явищ, що сприймаються, перетворюючись у цілісний образ» [10, с. 44]. Дійсно, аналізуючи отримані результати, переконаємося, що на рівні з первинними перцептивними образами знаходяться концептуальні ознаки, які утворилися внаслідок асоціативного мислення, пізнавальної діяльності та абстрагування.

Перейдемо до аналізу семантичного простору антоніма **soft**, який представлений 12 СБ (див. рис. 2): «Приємні відчуття» (20,5 %), «Поступливість» (11,9 %), «Слабка дія» (11,9 %), «М'якість об'єкта» (10 %), «Легкість» (9 %), «Добродушність» (8,1 %), «Невиносливість» (8,1 %), «Невиносливість» (8,1 %), «Нестабільність» (5,7 %), «Нечіткість» (5,7 %), «Розумова обмеженість» (3,8 %), «Недостовірність» (3,3 %), «Другорядна інформація» (1,9 %).

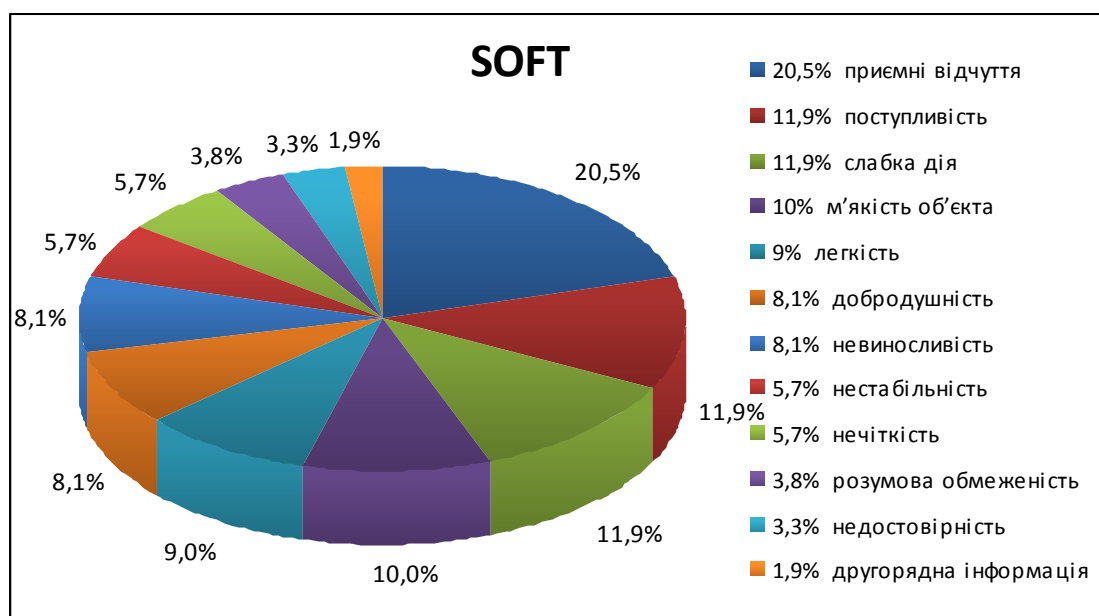

Рис. 2. Відсоткова репрезентація структури семантичного простору прикметника *soft*

За аналогічною процедурою виокремлюємо ті ж самі модули та визначаємо найчастотнішу концептуальну ознаку для кожного семантичного блоку:

1. Чуттєво-образний модуль: «Приємні відчуття» (3 КО з найвищою частотністю: *low and pleasing (10): soft voice; not brilliant or glaring; subdued (10): soft light; temperate mild, pleasant, without much force (10): soft breeze*); «М'якість об'єкта» (2 КО з однаковим індексом частотності: *yielding readily to pressure or weight; not hard or stiff (10): soft wax; smooth or fine to the touch (10): soft silk*).

2. Раціонально-логічний модуль: «Слабка дія» (КО: *having low dissolved mineral content (9): soft water*); «Нечіткість» (КО: *slightly blurred; not sharply outlined (6): soft focus*), «Недостовірність»

(КО: *based on data from interviews, surveys, etc., rather than from controlled, repeatable experiments (4): soft evidence*), «Другорядна інформація» (КО: *informal and entertaining without confronting difficult issues (4): soft news*).

3. Аксіологічний модуль: а) позитивна оцінка: «Легкість» (КО: *easy; not complicated (10): soft job*); «Добродушність» (КО: *tender-hearted, kind, compassionate (10): soft grandmotherly woman*); «Поступливість» (КО: *not strict enough with other people; lenient; permissive (10): to be soft on children*), б) негативна оцінка: «Невитривалість» (КО: *physically out of condition; flabby; delicate (7): too soft for the army*); «Нестабільність» (КО: *gradually declining in trend; sluggish; unstable (7): soft market*); «Розумова

обмеженість» (КО: *mentally deficient (8): to by soft in the head*).

Оскільки досліджуванні лексеми перебувають у антонімічних відношеннях і їхнє протиставлення є фактом мови, цікаво простежити зони їхнього семантичного наближення, адже протиставлення –

це різновид порівняння, а порівнюватися можуть лише ті лексичні одиниці, котрі мають точки семантичного перетину. Зіставивши СБ, одержані в результаті інтерпретаційного дослідження, засвідчуємо помітні розбіжності в аксіологічному модусі аналізованих прикметників (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика аксіологічного модусу прикметників *hard* та *soft*

Аксіологічний модус аналізованих лексем	
<i>hard</i>	<i>soft</i>
1. СБ «Складність»	1. СБ «Легкість»
2. СБ «Стабільність»	2. СБ «Нестабільність»
3. СБ «Виносливість»	3. СБ «Невиносливість»
4. СБ «Суворість»	4. СБ «Добродушність»
5. СБ «Непоступливість»	5. СБ «Поступливість»
–	6. СБ «Розумова обмеженість»
6. СБ «Наполегливість»	–
7. СБ «Хоробрість»	–
8. СБ «Реалістичність»	–

Представлені в таблиці дані засвідчують явище семантичної асиметричності антонімів, яке полягає в тому, що один із членів антонімічної пари семантично завжди складніший, ніж інший. Існує думка, що в опозиції антонімів один із них є при його семантичній інтерпретації позитивним, інший – негативним, а саме відношення – асиметричним. Негативний член опозиції виявляється семантично важливішим і складнішим [4, с. 145]. Така асиметрія (розведення по двох полюсах) є природною, оскільки відображає сегментацію дійсності. Виходячи з суто психологічних міркувань, для людини природним є більш загострено реагувати на негативні явища, які створюють для неї дискомфорт та чинять протидію. Саме тому сфера експлікації негативного члена опозиції буде дискретніше представлена у мові. У розглянутій опозиційній парі прикметник *hard* є негативним, маркованим членом опозиції і вказує на наявність ознаки «твердість», у той час як його антонім, *soft*, виступає позитивним, немаркованим членом і вказує на відсутність або менший відсоток прояву зазначеної ознаки.

Отже, внаслідок проведеного нами інтерпретаційного аналізу семантичного простору прикметників, встановлено, що їхній концептуальний простір (який представляє множину концептів різного ступеня актуальності для пізнання людини) характеризується інтегральними, а також диференційними концептуальними ознаками. Проаналізовані лексеми, об'єктивовані за допомогою різних СБ, функціонують у сукупності таких модусів: чуттєво-образного, раціонально-логічного та аксіологічного. За даними лексикографічних праць, аксіологічний модус розглянутих прикметників відзначається найбільшою кількістю диференційних концептуальних ознак, що пояснюється належністю цих лексем до пласту сенсорної лексики, для якої важливими є оцінні характеристики відчуттів і вражень. Перспективним напрямом для подальшого дослідження КП прикметників *hard* та *soft* є вивчення їх комбінаторних можливостей у межах текстового матеріалу та встановлення не зафіксованих раніше, нових, у тому числі й індивідуальних когнітивних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агалакова Т. Б. Становление лексико-семантического поля синестетических прилагательных в английском языке : автореф. дис... канд. филол. наук: спец. 10.02.04. «Германские языки» [Электронный ресурс] / Т. Б. Агалакова. – Киров, 2003. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/stanovlenie-leksiko-semanticheskogo-polya-sinesteticheskikh-prilagatelnykh-v-angliiskom-yazyke>.
2. Астапкина Е. С. Закономерности семантической деривации прилагательных осязательного восприятия (на материале русского, белорусского, английского и немецкого языков) : автореф. дис...канд. филол. наук: спец. 10.02.19. «Теория языка» [Электронный ресурс] / Е. С. Астапкина. – Минск, 2012. – Режим доступа : referat.vak.org.by.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти / О. Л. Бессонова. – Донецьк : Донецький національний університет, 2002. – 362 с.
4. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : Вища шк., 1980. – 184 с.
5. Кубрякова Е. С. Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [отв. ред. акад. Б. А.Серебренников]. – М. : Наука, 1998. – С. 141–172.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова // Рос. академия наук, и-т языкознания. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 549 с.
7. Лаенко Л. В. Перцептивный признак как объект номинации : дис...докт. филол. наук : 10.02.19 [Электронный ресурс] / Лаенко Людмила Владимировна. – Воронеж, 2005. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/pertseptivnyi-priznak-kak-obekt-nominatsii>.
8. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – М. : Русские словари, 2000. – 416 с.
9. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М. В. Скаб. – Чернівці : Рута, 2008. – 560 с.

10. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской литературы / Ю. С. Степанов. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
11. Стернин И. А. Когнитивная интерпретация в лингвокогнитивных исследованиях / И. А. Стернин // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2004. – № 1 (001). – С. 65–69
12. The American Heritage Dictionary of the English Language, Fourth Edition. – Houghton Mifflin Company, Copyright 2009. – Access mode : <http://education.yahoo.com/reference/dictionary/> [AHDE].
13. Cambridge Advanced Learner's Dictionary [Electronic version]. – Cambridge University Press, 2001. – Access mode : <http://dictionary.cambridge.org/> [CALD].
14. Collins English Dictionary and Thesaurus [Electronic version]. – Harper Collins Publishers, 2012. – Access mode : <http://www.collinsdictionary.com> [CED].
15. Dictionary.com Unabridged [Electronic version]. – Random House, Inc., 2008. – Access mode : <http://dictionary.reference.com>. [DU].
16. Longman Dictionary of Contemporary English, Fifth Edition [Electronic version]. – Pearson Education Limited, 2005. – Access mode : <http://www.longmandictionariesonline.com/> [LDOCE].
17. Macmillan Dictionary.com. [Electronic version]. – Macmillan Publishers Limited, 2010. – Access mode : <http://www.macmillandictionary.com/> [MD].
18. Merriam-Webster's Collegiate Dictionary, Eleventh Edition [Electronic version]. – Merriam Webster, Inc., 2008. – Access mode : <http://www.merriam-webster.com>. [MWCD].
19. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic version]. – Oxford University press, 2011. – Access mode : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/> [OALD].
20. Princeton University Dictionary [Electronic version]. – WordNet 3.1 : Princeton University, 2012. – Access mode : <http://wordnet.princeton.edu/> [PD].
21. Webster's New World College Dictionary, Fourth Edition [Electronic version]. – Merriam Webster, Inc., 2008. – Access mode : <http://www.yourdictionary.com/> [WNWCD].

© Нузбан О. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 29.03.2013 р.

НУЗБАН Олександра Василівна – магістр філології, аспірантка кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці.

Коло наукових інтересів: синхронна семасіологія (синтагматичні та парадигматичні відношення в лексиці, смислова структура слова), когнітивна лінгвістика та психолінгвістика.